

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ НАУКОВОЇ
СПАДЩИНИ СЕРГІЯ АНДРІЙОВИЧА ПОДОЛИНСЬКОГО
(1850–1891 рр.)**

В історії української державності чільне місце посідає період українського національного відродження XIX – початку XX ст., складовими якого були: формування національної свідомості, ідеї самостійності та соборності України, піднесення українського національного руху в усіх його формах. Соціально-економічний розвиток українських земель другої половини XIX ст., який проходив у якісно відмінних умовах, пов'язаних з ліквідацією кріпосного права, утвердженням капіталістичної системи господарства та проведення модернізаційних реформ 60-70-х років демократизували суспільство і суттєво вплинули на національне відродження в Україні. Переосмислення істориками змісту українського національного відродження XIX – початку XX ст., узагальнення його найважливіших чинників, особливостей розвитку українського національного руху важливо для вирішення сучасних проблем становлення української держави.

Значну роль в українському національному відродженні XIX – початку XX ст. відіграли визначні вчені, політичні та громадські діячі М. Костомаров, Т. Шевченко, В. Антонович, М. Драгоманов, С. Подолинський, І. Франко та ін. Їх творчість та суспільно-політична діяльність пронизана українською національною ідеєю, вірою у національне визволення українського народу, патріотичними почуттями до України. Незважаючи на Валуєвський циркуляр 1863 р. і Ємський указ 1876 р., які мали на меті перешкодити українському руху перетворитися з обмеженого вузьким колом інтелектуалів на масове явище, учасники українського руху спільно працювали над розробкою теоретичних засад ідеї самостійності та соборності України, активно включалися до формування змісту та поширення української національної ідеї, мови, розвитку громадського руху, проведення культурно-освітніх заходів, друкування літератури українською мовою тощо. Це спонукає сучасних дослідників до вивчення наукової спадщини подвижників українського національного руху, їх громадської діяльності, а також зваженого підходу до недостатньо висвітлених в історичній літературі осіб.

У сучасній історіографії, з розвитком інтелектуальної історії, дедалі більше уваги приділяється дослідженню життя та наукового доробку незначних постатей в історії нашої держави, чиї імена сьогодні повертаються із забуття, визначення їх місця в державотворчих процесах, введення до наукового обігу цих здобутків та ознайомлення широкого загалу з науковою та громадською діяльністю діячів минулого, в тому числі періоду українського національного відродження XIX – початку XX ст. До таких постатей ми відносимо і Сергія Андрійовича Подолинського (1850–1891), визначного українського вченого, активного учасника українського

національного руху, внесок якого у розвиток медицини, історії, етнографії, краєзнавства, економічної теорії, соціології вагомий.

Сергій Андрійович Подолинський народився 19 (31) липня 1850 року у селі Ярославці Звенигородського повіту Київської губернії в багатій дворянській родині. Дитячі роки майбутнього вченого пройшли у маєтку батьків, де він здобув початкову освіту. У 1867 році С.А. Подолинський вступає до Київського університету святого Володимира на природниче відділення фізико-математичного факультету, який закінчує у 1871 р. на відмінно, діставши ступінь кандидата природничих наук. Далі майбутній вчений виїжджає за кордон для продовження навчання та діяльності по збереженню українського національного руху [4, с. 326]. Він вивчає медицину в університетах Цюриху, Парижа, Вроцлава. Саме у Вроцлаві С.А. Подолинський захистив докторську дисертацію. Зберігся диплом Бреславського (тепер Вроцлавського) університету, отриманий ним у 1876 р. після захисту докторської дисертації на тему: «Розщеплення білків ферментами підшлункової залози». Опонентами на його захисті були П. Грютцнер та П. Ерліх (один із засновників імунології та хіміотерапії, лауреат Нобелівської премії). Свою дисертацію С. Подолинський захищав німецькою мовою, хоча відомості про неї відсутні навіть у бібліографічному покажчику Н. Садилової, в якому міститься перелік дисертацій та монографічних досліджень з медицини, написаних іноземними мовами протягом XV–XIX століть [6, с. 52]. Дисертація була опублікована окремою книгою. Отримав С. Подолинський диплом лікаря й у Росії, для чого йому довелося скласти іспити на медичному факультеті Київського університету.

Завдяки вільному володінню українською, німецькою, французькою та іншими мовами С.А. Подолинський зміг значно розширити джерельну базу своїх наукових досліджень з різних галузей знань.

С.А. Подолинський, як відмітив М.С. Грушевський у збірнику «З починів українського соціалістичного руху» [2, с. 16], «заслужив одне з найбільш почесних місць в історії українського життя». Проте, з різних причин, у наш час відомий лише вузькому колу спеціалістів. Проживши коротке, трагічне життя, С.А. Подолинський залишив нащадкам ряд наукових праць, де відстоював і висловив уперше ідеї, які не втратили свого значення й сьогодні. Так, у наукових працях «Життя та здоров'я людей на Україні» (1878), «Санітарний стан населення Київської губернії» (1879), «Записки про етнографію, статистику та санітарний стан на Україні» (1881) та ін., С.А. Подолинський узагальнив і проаналізував багатий статистичний та етнографічний матеріал про життя та склад населення України, особливості побуту українців та вплив соціально-економічних умов життя на їх здоров'я. Це були перші наукові дослідження в Україні у галузі соціальної гігієни.

«Ремесла і фабрики на Україні» (1880) С.А. Подолинського – перша економічна історія України й одночасно перший український підручник з політичної економіки. Історію суспільства тут він розглядає як закономірний й прогресивний процес зміни одного суспільно-політичного ладу іншим.

Досліджуючи економічну історію України, С.А. Подолинський не відокремлював Україну від розвитку світової економіки, а, навпаки, розглядав історію України як складову всесвітньої історії.

Ряд історичних досліджень вченого присвячені історії соціалістичного руху в Західній Європі та Україні («Нарис розвитку Міжнародної асоціації робітників» (1873), «Соціалісти – українці в Австрії»(1880), «Громадівський рух в Англії і Ірландії» (1881), «Перегляд громадівського руху в Західній Європі» (1881) та ін.).

Одним із напрямків наукової діяльності вченого стали етнографічні дослідження, які були опубліковані після поїздок до Галичини, Закарпаття, Балканських країн, Іспанії. На основі аналізу опублікованих джерел, офіційних документів, власних спостережень С.А. Подолинський досліджує склад населення, національні особливості народів, спосіб життя, культуру.

Проте найбільше уваги до С.А. Подолинського як науковця привернуло його дослідження про збереження і перетворення сонячної енергії людською працею: «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» (1880). С.А. Подолинський спробував довести природничу прерогативу соціалізму як майбутнього суспільного ладу, який найкраще здійснює накопичення енергії, збереження її від розсіяння за допомогою праці для повного задоволення потреб населення планети, яке постійно зростає. Ці наукові ідеї С.А. Подолинського заклали основи нової теорії праці, не тільки як чисто економічної, але й природничо-історичної та моральної категорії.

Свої висновки С.А. Подолинський надіслав К.Марксу, з яким був знайомий з 1872 р. і отримав від нього, як видно з листа С.А. Подолинського від 8 квітня 1880 р., адресованого до К.Маркса, доброзичливий відгук [5, с. 114]. Ф. Енгельс, оцінюючи основну ідею твору С.А. Подолинського, відмічав у листі від 19 грудня 1882 р. до К. Маркса, що «Подолинський відхилився у сторону від свого цінного відкриття, тому, що хотів знайти новий природничонауковий доказ розуміння соціалізму і тому змішав фізичне з економічним» [3, с. 217-219]. Ці оцінки у подальшому визначили відношення радянських вчених до С.А. Подолинського, вони не сприяли об'єктивному дослідженню його наукових праць, більшість яких була опублікована ще за життя С.А. Подолинського у 70-80-х роках ХІХ ст. лише за межами Російської імперії. У радянські часи ні в СРСР, ні в Україні (аж до 1991 р.) не було жодної публікації його творів. Життя, наукову і громадську діяльність вченого вивчали спорадично й обережно, а поширені у радянській історіографії оцінки С.А. Подолинського як революційного демократа, що розвивав тільки економічні ідеї, видаються сьогодні однобічними.

Наукова спадщина С.А. Подолинського й досьогодні залишається маловивченою, а його характеристика як забутого наукового новатора, яку дав видатний вчений В.І. Вернадський у «Працях з історії науки в Росії» на початку ХХ ст. [1, с. 56] є справедливою. Хоча саме зараз відбувається звернення до висунутих сто років тому теорій С.А. Подолинського. У 1984 р. бельгієць російського походження І.Р. Пригожин у своїй праці «Порядок із

хаосу» порушив аналогічні проблеми і дістав такий же самий результат, що й С.А. Подолинський. За це І.Р. Пригожин отримав Нобелівську премію [7].

В останні роки почали перевидаватися окремі наукові праці С.А. Подолинського в Україні (С. Злупко, Л. Корнійчук, М. Кратко), Канаді (Р. Сербин), у Росії (В. Чесноков, П. Кузнецов). Опубліковані листи С.А. Подолинського, спогади, офіційні, особисті документи, які розкривають багатогранність інтересів вченого, його суспільно-політичну діяльність. Висвітлення життєвого шляху, наукової творчості, громадської діяльності С.А. Подолинського на основі вивчення опублікованих та архівних джерел дає можливість сучасним дослідникам виробити наукові підходи до осмислення його спадщини.

Майже недосліджене питання про участь С.А. Подолинського в українському національному русі. Напрацьовано лише розрізнені відомості про роль С.А. Подолинського у розвитку громадського руху; діяльність щодо поширення української національної ідеї, проведення культурно-освітніх заходів; участь у роботі Південно-західного відділу Російського географічного товариства та проведення етнографічних досліджень життя українського народу; діяльність разом з М.П. Драгомановим та М.І. Павликом по збереженню українського руху за кордоном.

Актуальною також залишається реконструкція особистості С.А. Подолинського, його біографії у контексті епохи, в якій він творив. Нині біографістика як жанр історіописання переживає своє відродження в українській історичній науці. Замість усталеної фіксації дат і подій, як це спостерігалось раніше, в сучасних наукових дослідженнях відтворюється не тільки індивідуальний образ конкретної особистості, а й історичні умови, які впливали на еволюцію світогляду людини, її творчість.

Життя та діяльність С.А. Подолинського пов'язане з родовим маєтком (с. Ярославці Звенигородського повіту Київської губернії), а також з Києвом, Одесою, Львовом, Женевою, Віднем, Вроцлавом, Монпельє, Петербургом та іншими містами. Вагомим чинником стало його тісне спілкування з відомими людьми того часу. Але, безперечно, важливими були і внутрішні спонукання щодо наукових уподобань, участі в українському національному русі, високий рівень освіти й самоосвіти, культури, непересічні інтелектуальні здібності. Великий вплив на формування його світогляду мали визначні вчені, активні учасники українського національного руху В. Антонович, М. Драгоманов, І. Франко та ін. Творча спадщина С.А. Подолинського і сьогодні не втрачає своєї актуальності та наукової цінності.

Поза увагою дослідників були також питання про участь С.А. Подолинського в українському національному русі другої половини ХІХ ст., роль у розвитку громадського руху, діяльність щодо поширення національної ідеї, проведення культурно-освітніх заходів, робота у Південно-Західному відділі Російського географічного товариства, діяльність в еміграції по збереженню українського руху. Напрацьовано лише розрізнені відомості, оскільки дослідники не ставили перед собою завдання цілісного

відтворення життєвого шляху, наукового доробку та громадсько-політичної діяльності С.А. Подолинського.

1. Вернадский В.И. Труды по истории науки в России / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1988. – 467 с.
2. Грушевський М.С. З починів українського соціалістичного руху. Матеріали до біографії С.А. Подолинського / М.С.Грушевський – Відень, 1922. – 212 с.
3. Энгельс – Марксу. Лондон, 19 декабря 1882 г. // Чесноков В.С. Сергей Андреевич Подолинский. 1850–1891 / В.С. Чесноков. – М.: Наука, 2006. – 316 с.
4. Павло-Роберт Магочій. Історія України / Павло-Роберт Магочій. – К., ЗАТ «Віпол», 2007. – 640 с.
5. С.А. Подолинський – К. Марксу. Монпальє, 8 квітня 1880 р. // Сергій Подолинський. Листи та документи / Упоряд.: Г. Сербин, Т. Слюдикова. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – К., 2002. – 422 с.
6. Чесноков В.С. Сергей Андреевич Подолинский. 1850–1891 / В.С. Чесноков. – М., Наука, 2006. – 316 с.
7. <http://ukrnationalism.org.ua/publications/?n=763> – офіційний сайт Організації українських націоналістів.

The article is dedicated to the problem of the famous Ukrainian scientist, one of the main Ukrainian national movement of the second half of the nineteenth century figures Sergiy Podolinskiy scientific inheritance studying. Till modern time his works are poor developed, during all the period there were no any work published in Soviet Union and Ukraine.